

عقد استصناع در حقوق ایران

تالیف

دکتر سولماز هادی

مدرس دانشگاه

ویراستار

زهرا اسدی

انتشارات قانون یار

۱۳۹۸

تقدیم به:

مادرم که اسوه پایداری است و دست در

دستان او به مدرسه گام نهادم.

و پدرم که همچون کوهی استوار هر گاه به

پشت سر نگاه می کنم او را می بینم که نگاهش

قوت قلبم است.

فهرست مطالب

پیشگفتار

فصل اول

کلیات و مفاهیم

فصل دوم

ماهیت حقوقی و فقهی عقد استصناع

فصل سوم

عقد استصناع و قراردادهای مشابه

فصل چهارم

شرایط، احکام و آثار عقد استصناع

فهرست منابع

فهرست نشانه‌های اختصاری

ه.ق هجری قمری

ه.ش هجری شمسی

م میلادی

بی تا بدون تاریخ

بی چا بدون نوبت چاپ

بی جا بدون مکان چاپ

بی نا بدون ناشر

ر.ک رجوع کنید

ص صفحه

صص صفحات

ع العدد

ج جلد

چ چاپ

ق.م قانون مدنی

پیشگفتار

بشر از آن زمان که پا به عرصه هستی گذاشت و خود را شناخت ناگزیر از ایجاد علاقه و ارتباط با سایرین بود. اجتماعی بودن انسان‌ها وجود نیازهای مشترک آن‌ها را در کنار یکدیگر قرار می‌داد تا علاوه بر تأمین نیازهای روحی و روانی، نیازهای جسمانی و مادی خود را برطرف نماید یکی از طرق تأمین نیازها انعقاد عقود و قراردادهای بود. عقود از قبیل معاوضه، بیع، اجاره، قرض و ضمان در همین راستا اختراع شدند بر همین اساس انسان‌ها در عرصه زندگی اگر به‌عین یا کالایی نیاز فراوان پیدا می‌کردند به بازار

می‌رفتند و به واسطه انعقاد عقود بیع یا معاوضه، آن کالا را تحصیل می‌نمودند و اگر هم قدرت خرید آن کالا را نداشتند یا مالی را در اختیار نداشتند تا با دیگری معاوضه کنند آن کالا را از دیگری اجاره می‌کردند اما اگر قدرت پرداخت مال‌الاجاره را هم نداشتند ناچار می‌شدند از دیگران مبلغی را قرض بگیرند یا از دیگران تقاضای ضمانت یا کفالت کنند؛ بنابراین عقودی از قبیل معاوضه، بیع، اجاره، قرض و ضمان نمونه‌هایی از تلاش‌های نخستین انسان‌ها برای برطرف کردن نیازها بودند.

اما مشکل هنگامی ایجاد می‌شد که کالای موردنظر در بازار وجود نداشت و یا منطبق با نیازهای جسمی، جنسی، روحی و روانی متقاضی نبود یا شخصی به کالایی با خصایص و اوصاف خاص احتیاج داشت که در بازار یافت نمی‌شد در این حالت اگر راه برطرف کردن نیازها از طریق انعقاد عقدی جدید بسته می‌شد انسان در عصر و حرج قرار می‌گرفت پس به‌ناچار انسان باید بتواند سفارش ساخت کالایی را به سازنده و صنعتگری بدهد تا بتواند به کالا یا عین موردنظر خویش دست یابد. بر همین مبنا قراردادی میان سفارش‌دهنده و سازنده، برای ساخت کالا بر اساس اوصاف مشخص و معین بسته می‌شد که

به استصناع یا قرارداد سفارش ساخت معروف شد.

در گذشته عین مورد سفارش در عقداستصناع به موارد کم‌اهمیت و کوچکی از قبیل: چکمه، ظروف مسی، شمشیر، نعل و زین اسب منحصر می‌شد. اما به مرور زمان، با رشد صنعت و پیشرفت تکنولوژی، نیازهای اساسی فرد و اجتماعی بشری متحول شد. به طوری که امروزه قرارداد سفارش ساخت شکل جدیدی به خود گرفته است بر این اساس ساخت هواپیماهای عظیم، کشتی‌های غول‌پیکر، اتومبیل‌های متنوع، ابزار و مصالح جنگی، قطعات رایانه‌ای و ... می‌تواند از طریق

این قرارداد صورت گیرد. چراکه صنعت گران و سازندگان در پاره‌ای از موارد، به جای تولید انبوه کالاها و محصولات خویش بر اساس سفارش ساخت اقدام به تولید و ساخت کالاهای سفارشی می‌نمایند.

قرارداد استصناع در زندگی روزمره بشر از اهمیت زیادی برخوردار است و انتشار و گسترش آن در امور صنعتی و تجاری گواهی بر این مسئله است. در حقیقت این قرارداد از جنبه‌های داخلی و سرزمینی خارج شده و جنبه جهانی و بین‌المللی پیدا کرده است، امری که از اهمیت بیش‌ازپیش آن حکایت می‌کند.

عقد استصناع از قراردادهای رایج و مبتلابه دنیای کنونی است که در معاملات مالی و فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی نقش بارزی دارد. بی‌گمان انسان‌ها در طول زندگی روزمره خویش بی‌نیاز از این قرار داد نیستند و بعضاً به‌منظور دستیابی به کالای موردنظرشان، ناگزیر از انعقاد این عقد هستند، بنابراین قرارداد سفارش ساخت یا همان عقد استصناع، جایگاه ویژه در زندگی روزمره انسان دارد.

این قرارداد - همان‌طور که در سابقه علمی اشاره می‌نماییم - در فقه شیعه امامیه چندان

موردبررسی قرار نگرفته است و فقهای معدودی
پیرامون این مطالبی را بیان کرده‌اند.

از حیث حقوق داخلی نیز حقوقدانان
و صاحب‌نظران چندان این قرارداد را موردبررسی
قرار نداده‌اند، به طوری که نه تنها یک کتاب
منسجم حقوقی، بلکه مقالات حقوقی منسجمی
هم پیرامون این قرارداد وجود ندارد! این در
حالی است که، با توجه به نقش و کاربرد این
قرارداد در زندگی روزمره بشری، ضرورت
تحلیلی حقوقی پیرامون این قرارداد بیش‌ازپیش
احساس می‌شود؛ به عبارت ساده‌تر در حقوق
ایران، حقوقدانان تحت عنوان خاصی این قرارداد
را موردبررسی قرار نداده‌اند و آنان که به این

موضوع مهم پرداخته‌اند به شکل محدود آن را تبیین کرده‌اند. تمام این مسائل ضرورت انجام پژوهشی جامع پیرامون این موضوع را توجیه می‌نماید. ما در این کتاب قصد داریم قرارداد سفارش ساخت را از جنبه‌های فقهی (اعم از فقه عام و فقه امامیه) و جنبه‌های حقوقی مورد بررسی قرار دهیم و به نقد و بررسی مشکلات و چالش‌های این قرارداد بپردازیم و راه‌حل‌هایی را در این راستا ارائه دهیم.

گفتار اول: پیشینه فقهی

قرارداد سفارش ساخت در فقه امامیه و در فقه
عامه دارای سابقه و پیشینه می‌باشد که به ذکر آن
می‌پردازیم:

بنداول: پیشینه فقهی در فقه امامیه

مطالبی که پیرامون پیشینه فقهی عقد استصناع
در فقه امامیه قابل توجه است، این است که تعداد
معدودی از فقها پیرامون این قرارداد مطالبی را
بیان کرده‌اند. به طوری که تعداد مطالب گفته شده
آن تنها به چند سطر می‌رسد و حتی مشخص
نیست چرا پس از طرح این موضوع از جانب
آنان، نزد فقهای دیگر مورد رسیدگی قرار نگرفته
و به وادی فراموشی سپرده شده است! در فقه
امامیه شیخ طوسی در کتب الخلاف و المبسوط و

ابن حمزه طوسی در کتاب الوسیله و ابن سعید
حلی در کتاب جامع الشرایع پیرامون قرارداد
سفارش ساخت مطالبی را بیان کرده‌اند شایان ذکر
است که پاره‌ای از اندیشمندان معاصر، این
قرارداد را مورد بررسی قرار داده‌اند که از میان
آنها می‌توان به سید محمود هاشمی شاهرودی
در کتاب قرائات فقهیه معاصره و محمد مؤمن
قمی در کتاب الکلمات السدیده فی مسائل
الجدیده اشاره کرد.

بند دوم: پیشینه فقهی در فقه عامه:

در فقه مذهب حنفی، قرارداد سفارش ساخت با
عنوان «عقد الاستصناع» مطرح شد و در این

مذهب، بیش از سایر مذاهب مورد بررسی قرار گرفت و پاره‌ای از فقهای این مذهب پیرامون این قرارداد، قلم‌فرسایی کرده‌اند که از میان می‌توان به ابی بکر بن سعود کاسانی در کتاب بدایع الصنایع و محمد السرخسی در کتاب المبسوط اشاره کرد سایر مذاهب فقه عامه در مباحث مربوط به بیع سلف (سلم)، قرارداد سفارش ساخت را مطرح کرده‌اند که از این میان می‌توان به شافعی در کتاب ألام، مالک بن أنس اصبیحی در کتاب المدونه الکبری و ابن قدامه در کتاب المغنی اشاره نمود.

گفتار دوم: پیشینه حقوقی

به این عقد در کتب و تألیفات حقوقی داخلی
به صورت جسته و گریخته اشاره شده، از میان
حقوقدانان برجسته ایران دکتر حسین صفایی،
دکتر مهدی شهیدی و دکتر سید حسن امامی
علی رغم سابقه فقهی قرارداد مزبور نسبت به آن
سکوت کرده‌اند و هیچ مطلبی را بیان نکرده‌اند
این در حالی است که دکتر ناصر کاتوزیان در
عقود معین (جلد اول) آن را به طور اجمالی
مورد بررسی قرار داده است، در میان حقوقدانان
برجسته ایرانی تنها دکتر محمدجعفر جعفری
لنگرودی است که این قرارداد را بیش از سایرین
بررسی نموده، وی در تألیفات متعدد خویش -

هرچند به نحو اندک - به این قرارداد اشاره
نموده است. از میان این تألیفات می‌توان مسبوط
در ترمینولوژی، اندیشه و ارتقاء و فرهنگ عناصر
شناسی را ذکر نمود. البته وی در طرح تدوین
قانون مدنی پیشنهادی خود، فصلی را با عنوان
«عقد استصناع» اختصاص داده و موادی را در
ذیل این فصل ذکر نموده است. در سالیان اخیر
کتاب‌های معدودی با موضوع عقد استصناع به
چاپ رسیده است که با توجه به اهمیت این عقد
تألیفات بیشتری از اندیشمندان حقوق انتظار
می‌رود.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

شناسایی کامل و جامع هر موضوع یا پدیده‌ای، مستلزم آگاهی یافتن از مفهوم، ارکان، ویژگی‌ها و کاربردهای آن موضوع یا پدیده است، بی‌گمان شناخت جامع هر موضوع گامی اساسی برای درک درست مباحث مرتبط با آن موضوع است بر همین مبنا ارائه تفسیر صحیح و منطقی از عقد استصناع، جز از طریق ترسیم چهارچوب کلی این قرارداد میسر نمی‌باشد به عبارت دیگر سخن گفتن از مشروعیت، ماهیت، شرایط و آثار هر قراردادی، هنگامی امکان‌پذیر است که مقدمتاً مفهوم، خصایص و عناصر آن قرارداد به نحو شایسته و بایسته تبیین شده باشد. بر همین

مبنا این فصل را به کلیات و مفاهیم اختصاص دادیم، در مبحث اول مفهوم و ارکان این عقد را تبیین می‌کنیم، در مبحث دوم ویژگی‌ها و انواع این عقد را بیان می‌کنیم و در مبحث آخر کاربردهای این عقد را در صنعت و بانکداری اسلامی بررسی می‌کنیم.

مبحث اول: مفهوم و ارکان عقد استصناع

تبیین مفهوم و ارکان یک قرارداد، مقدمه‌ای در جهت بررسی مسائل مربوط به آن قرارداد است در واقع آشنایی با مفهوم یک قرارداد و آگاهی از ارکان آن نخستین گام به‌منظور تفسیر و تحلیل مباحث مربوط به آن است.

گفتار اول: مفهوم عقد استصناع

تعاریف متعددی از عقد استصناع ارائه شده است در حقیقت هر یک از فقها، حقوقدانان و اندیشمندان به نوبه خویش، تعاریفی را ارائه نموده‌اند با وجود این، ارائه تعریفی جامع از این قرار داد به راحتی امکان پذیر نیست. به منظور بیان مفهوم این عقد، ابتدا معنای لغوی عقد استصناع را ذکر می‌کنیم و سپس در ادامه معنای اصطلاحی آن را توضیح می‌دهیم.

بند اول: در لغت

استصناع در لغت از ماده صنع و از باب استفعال مصدر فعل «استصنع» به معنای طلب احداث یا انجام کاری است. در لسان العرب (مصری، بی تا، ص ۲۹۱) به سه شکل بیان شده است: «استصنع

الشیء ای دعا الی صنعه و اصله صنع یصنع صفا
نهو مصنوع و صنیع» شی را به استصناع داد، یعنی
سفارش ساخت آن را داد و اصل آن از فعل
ثلاثی مجرد «صنع»، مضارع آن یصنع و مصدر
آن صنع (به ضم صاد) است و همچنین در المعجم
الوسیط آمده است (ابراهیم مصطفی و دیگران،
۱۳۸۵، ص ۵۲۵): استصنع فلانا کذا: طلب منه ان
یصنعه له؛ به فلانی برای ساخت کالایی استصناع
داد؛ یعنی از او درخواست کرد که آن کالا را
برای او بسازد. بنابراین اگر کسی از نجار بخواهد
برای او نردبانی بسازد، از نظر لغوی این استصناع
است، تفاوتی نمی‌کند که چوب را
سفارش دهنده تهیه کند و به نجار بدهد و یا اینکه

نچار خود آن را تهیه کند و سپس نردبان را بسازد.

بند دوم: در اصطلاح

قرارداد استصناع یا سفارش ساخت: قراردادی است بین دو شخص اعم از حقیقی و حقوقی، مبنی بر تولید کالایی خاص یا اجرای پروژه یا طرحی با ویژگی‌های مشخص در آینده که به وسیله سفارش گیرنده درازای گرفتن هزینه آن در زمان مشخص توافق شده است که می‌تواند بخشی از آن به صورت نقدی و بخشی دیگر به صورت اقساط به تناسب پیشرفت فیزیکی کار یا حتی مستقل از آن و یا بر اساس زمان بندی

کوتاه مدت یا بلندمدت باشد، برای مثال از یک سال تا ده سال متعهد می شود مواد اولیه و کالاهای مورد نیاز برای اجرای پروژه را خود به طور مستقیم تهیه کند و در زمان مشخص کالا یا پروژه مورد نظر را به سفارش دهنده تحویل دهد.

نکات زیر در تعریف استصناع قابل توجه است:

- استصناع از آنجا که عقد است لازم است دو طرف داشته باشد که شرایط عمومی قراردادها (نظیر اختیار، عقل، بلوغ، و ...) را دارا بوده و با تراضی خود که به صورت ایجاب و قبول نمایان می شود آن را امضاء کنند. طرفین قرارداد افراد حقیقی یا نمایندگانی از نهادها، مؤسسات و

شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی و غیراقتصادی می‌توانند باشند.

- کالا یا طرح در زمان انعقاد قرارداد معدوم است و مقصود از قرارداد، تولید و ایجاد آن است.

- استصناع درباره کالاهایی جریان می‌یابد که ساخته می‌شود و به کالاهای طبیعی نظیر میوه‌ها و سبزیجات و حبوبات تعلق نمی‌گیرد و فروش این کالاها در قالب سلم می‌تواند محقق شود گرچه بسته‌بندی و فرآوری این کالاها را می‌توان در قالب عقد استصناع قرارداد.

-در استصناع باید اوصاف کالا یا ویژگی‌های
پروژه موردنظر به‌روشنی تبیین شود، به‌گونه‌ای
که هیچ‌گونه ابهام و جهالتی در بین نباشد.

-مبلغ قرارداد باید معین شود، ولی لازم نیست
همه یا بخشی از آن در مجلس عقد پرداخت
شود، بلکه می‌توان با توافق طرفین قرارداد،
بخشی به‌صورت بیعانه قبل از شروع کار و
باقیمانده به‌تناسب پیشرفت فیزیکی کار یا مستقل
از آن بازمان بندی خاص و یا به‌طور کل به‌طور
اقساط به سازنده پرداخت شود.

-مواد اولیه و دیگر تجهیزاتی که برای ساخت
کالا با همه خصوصیات و ویژگی‌های موردنظر
لازم است، توسط سفارش‌گیرنده تدارک دیده

می‌شود و سفارش‌دهنده مؤظف به تدارک این امور نیست و مبلغی که سفارش‌دهنده می‌پردازد شامل همه کالا و خدماتی می‌شود که برای تحویل نهایی کالا یا طرح مورد قرارداد، لازم است تدارک دیده شود.

- در صورت تطابق کالا یا طرح مورد نظر با مشخصات مذکور در قرارداد، سفارش‌دهنده ملزم به گرفتن کالا و انجام تعهدات متقابل است.

گفتار دوم: ارکان عقد استصناع

برای تحقق عقد استصناع در نظر گرفتن چهار

رکن زیر لازم است:

بند اول: طرفین قرارداد

در قرارداد استصناع، سفارش‌دهنده را مستصنع و سازنده را صانع می‌گویند، مستصنع و صانع باید شرایط عمومی طرفین قراردادها مانند بلوغ، عقل، رشد، قصد و اختیار را دارا باشند همان‌طور که خواهد آمد در ماهیت فقهی عقد استصناع اختلاف نظر هست برخی از فقها آن را در قالب یکی از قراردادهای خاص می‌دانند و برخی آن را قرارداد مستقلی می‌پندارند اگر قرارداد استصناع را یکی از قراردادهای خاص بدانیم افزون بر شرایط عمومی قراردادها طرفین باید شرایط قرارداد خاص را نیز دارا باشند برای مثال کسانی که قرارداد استصناع را نوعی بیع می‌دانند؛ در این صورت طرفین معامله بر اساس ماده ۳۴۵

ق.م باید علاوه بر اهلیت قانونی برای معامله اهلیت برای تصرف در بیع یا ثمن را نیز داشته باشند. (موسویان، ۱۳۸۶، ص ۳۸۸)

بند دوم: صیغه (ایجاب و قبول)

قرارداد استصناع به عنوان عقدی صحیح همانند سایر قراردادها نیاز به ابزار اراده و رضایت طرفین به انعقاد قرارداد دارد و البته این ابزار اراده می تواند به صورت گفتاری، نوشتاری و یا عملی (با دادن پیش پرداخت) منعقد گردد و هر لفظ و عملی که مقصود طرفین مبنی بر اراده آنها برای انعقاد قرارداد را برساند کفایت می کند. (نظر پور، ۱۳۸۷، ص ۷۳)

بند سوم: موضوع استصناع

به کالایی که سفارش ساخت آن داده می‌شود موضوع قرارداد استصناع یا مصنوع می‌گویند مصنوع باید علاوه بر جواز ساخت از جهت شرعی و قانونی، قابلیت ساخت و تحویل در موعد مقرر را داشته باشد. (موسویان، همان، ص

(۳۸۸)

هر نوع کالایی که نیاز به ساخته‌شدن و پدید آمدن به وسیله صنعتگر یا هنرمند یا سازنده داشته باشد مانند کشتی، هواپیما، در و پنجره، کفش و... می‌تواند موضوع عقد استصناع واقع شود. خصوصیات و صفات مورد استصناع باید هنگام سفارش به صورت کامل معین شود.

مورد استصناع باید هنگام عقد موجود نباشد.
بنابراین اگر صنعتگر فردی از مورد معامله را قبلاً
ساخته و آماده داشته باشد معامله مذکور بیع
معمولی است، همچنین مواد اولیه مورد استصناع
باید توسط صانع تهیه شود و در صورتی که مواد
اولیه توسط مستصنع تهیه گردد معامله مذکور
اجاره اشخاص می باشد و صانع فقط نقش اجیر را
خواهد داشت.

بند چهارم: عوض

مبلغی که در قبال ساخت و تحویل کالا یا
پروژه پرداخت می شود را عوض استصناع
می گویند، عوض در قرارداد استصناع همانند

سایر قراردادها به طور معمول پول رایج است
اگرچه می‌تواند کالا یا خدمت نیز باشد، اگر
قرارداد استصناع را یکی از انواع قراردادهای
خاص شناخته‌شده بدانیم، عوضین علاوه بر
شرایط عمومی، باید شرایط عوضین آن قرارداد
خاص را نیز داشته باشند برای مثال اگر استصناع
را از مصادیق بیع سلم بدانیم به اعتقاد مشهور فقها
بایستی کل عوض در مجلس عقد پرداخته شود
اما اگر استصناع را قرارداد مستقلی بدانیم عوض
استصناع می‌تواند به صورت نقد، نسیه و یا ترکیبی
از نقد و نسیه باشد، به این معنی که بخشی از آن
به صورت پیش‌پرداخت و بخش دیگر طبق
زمان‌بندی معین یا بر اساس پیشرفت تولید کالا
پرداخت شود. (موسویان، همان، ص ۳۸۸)

مبحث دوم: ویژگی‌ها و انواع عقد استصناع

یکی از موضوعاتی که به ما در شناخت ماهیت قرارداد استصناع کمک قابل توجهی می‌کند آشنایی با ویژگی‌ها و انواع این عقد است بنابراین ما در ادامه به ویژگی‌هایی که عقد استصناع را از سایر عقود متمایز می‌کند اشاره می‌کنیم سپس انواع این عقد را با توجه به ساختار این عقد بیان می‌کنیم.

گفتار اول: ویژگی‌های عقد استصناع

این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

۱- در قرارداد استصناع به طور معمول کالای مورد نظر (موضوع استصناع) موجود نیست و سازنده در آینده آن را ساخته و تحویل می دهد.

۲- در قرارداد استصناع تهیه مواد اولیه و لوازم کار به عهده سازنده است، چراکه اگر مواد و لوازم توسط طرف دیگر معامله فراهم شود، قرارداد اجاره اشخاص خواهد بود نه استصناع.

۳- به طور معمول در زمان انعقاد قرارداد، کل ثمن پرداخت نمی شود بلکه بخشی از آن به عنوان پیش پرداخت داده می شود و بخش دیگر به صورت دفعی یا تدریجی تا زمان تحویل کالا پرداخت می گردد گاهی بخشی از آن به بعد از

تحويل هم منتقل می شود. (موسویان، همان، ص
(۳۴۶)

۴- در عقد استصناع برخلاف بیع، علاوه بر مواد
اولیه و کالای ساخته شده، عمل صانع هم
مورد توجه و جزء موضوع معامله می باشد.

۵- در عقد استصناع لازم است کالایی که مورد
تعهد قرار می گیرد معلوم باشد، یعنی باید جنس و
نوع و مقدار آن تعیین شود (برخلاف عقد بیع
عین معین که تعیین جنس و نوع و مقدار لازم
نیست)

۶- مدت زمانی که صانع باید در آن مدت،
کالای مورد نظر را ساخته و تحويل مستصنع بدهد

و همچنین مواعد زمانی که عوض باید به صانع داده شود لزوماً باید معلوم باشد در غیر این صورت به سبب وجود غرر استصناع باطل خواهد بود. (موسویان، همان، ص ۳۴۶)

۷- استصناع بر اساس عموم «اوفوا بالعقود» و همچنین قاعده «اصاله اللزوم» عقدی است لازم و طرفین قرارداد نمی‌توانند بدون وجود اسباب زوال قرارداد از آن سرباز زنند. فلذا چنان چه صانع یا مستصنع از ایفای تعهدات خود خودداری کنند الزام به اجرای آن می‌گردند و در صورت عدم امکان الزام به اجرا، قرارداد فسخ می‌شود.

گفتار دوم: انواع استصناع

سفارش ساخت کالا به چند صورت قابل تصور است که از جهت تحلیل فقهی و حقوقی متفاوت هستند و عرف در رابطه با آن دیدگاه‌های متفاوت دارد. (موسویان، همان، ص ۳۴۶)

بند اول: سفارش ساخت و تکمیل کالا یا طرح نیمه تمام

گاهی تولیدکننده‌ای بدون سفارش شروع به تولید کالایی چون قالی، ساختمان، کشتی و هواپیما کرده و مراحلی از تولید را پشت سر می‌گذارد، آنگاه مشتری آن را می‌بیند و تقاضا می‌کند تا تولیدکننده آن را تکمیل کرده، تحویل او دهد. تولیدکننده تقاضا را پذیرفته و طبق

قرارداد متعهد می‌گردد در مقابل مبلغ معینی (که به توافق می‌رسند) کالا را ساخته در زمان معینی تحویل مشتری بدهد و مشتری نیز متعهد می‌شود بهای کالا را طبق قرارداد بپردازد.

بند دوم: سفارش ساخت تعدادی از کالای تولیدی یک تولیدکننده

گاهی شخص حقیقی یا حقوقی به تولیدکننده‌ای، سفارش تولید و تحویل تعداد معینی از کالای تولیدی آن را می‌دهد برای مثال مدرسه‌ای یا دانشگاهی به کارخانه تولیدکننده محصولات چوبی سفارش ساخت هزار عدد میز و صندلی می‌دهد، یا شرکت حمل و نقلی سفارش ساخت پنجاه دستگاه کامیون به کارخانه

خودروسازی می‌دهد و سازنده طبق قرارداد
متعهد می‌شود در مقابل مبلغ معین در زمان
مشخص کالای موردنظر را ساخته و تحویل
دهد.

بند سوم: سفارش ساخت کالا با ویژگی‌های
خاص

گاهی سفارش‌دهنده، سفارش ساخت تعدادی
کالا با ویژگی‌های خاص را به سازنده می‌دهد
برای مثال شرکت کشتی‌رانی یا هواپیمایی،
سفارش ساخت کشتی یا هواپیمایی با ظرفیت،
قدرت، آرایه‌گری، رنگ و نقش خاصی را به
کارخانه کشتی‌سازی یا هواپیماسازی می‌دهد و

سازنده طبق قرارداد متعهد می‌شود در مقابل مبلغ معین در زمان مشخص کالای مورد نظر را ساخته و تحویل دهد.

بند چهارم: سفارش احداث طرح و پروژه‌ای با ویژگی‌های خاص

گاهی سفارش دهنده، سفارش احداث و تحویل طرح و پروژه‌ای خاص با مشخصات معین را به سازنده می‌دهد برای مثال دولت سفارش ساخت دانشگاه، دبیرستان یا بیمارستانی را در مکان معینی با مساحت و ظرفیت و مصالح مشخص به پیمان‌کاری می‌دهد یا ساخت جاده، اتوبان یا فرودگاهی را به شرکت راه و ساختمانی سفارش می‌دهد و سازنده طبق قرارداد متعهد می‌شود طی

زمان‌بندی معین در مقابل مبلغ معین طرح
موردنظر را ساخته و تحویل بدهد.

در این نوع برخلاف نوع قبل در زمان انعقاد
قرارداد قسمتی از مورد معامله (زمین محل
احداث پروژه) موجود است.

بند پنجم: سفارش ساخت برای انجام معامله

گاهی سفارش‌دهنده قراردادی با سازنده منعقد
نمی‌کند ولی درعین حال سفارش ساخت تعدادی
کالا را می‌دهد و با سازنده قرار می‌گذارد که در
صورت ساخت بر اساس قیمت معین از او
خریداری کند به‌عنوان مثال فروشنده پوشاک به
خیاطی مراجعه کرده و به او اظهار می‌دارد که در

صورت دوخت ۱۰۰ دست کت و شلوار توسط
وی تا زمان مشخص، چند دست از آن را به مبلغ
معینی از او خریداری خواهد کرد.

مبحث سوم: کاربردهای عقد استصناع

به کارگیری عقد استصناع بر اهمیت بیش از پیش
آن افزوده است در واقع به موازات گذشت زمان و
پیشرفت تکنولوژی این قرارداد از قالب سنتی
خویش خارج شده و ابعاد نوینی پیدا کرده است.
از نمونه‌های جدید به کارگیری این قرارداد
می‌توان به کاربرد آن در امور صنعتی همچون
صنعت خودروسازی، هواپیماسازی و
کشتی‌سازی اشاره نمود، در سیستم بانکداری
کشورهای عربی و اسلامی این قرارداد به کار

گرفته می‌شود. در این مبحث، کاربردهای عقد استصناع را تبیین می‌نماییم و کاربرد آن را در امور صنعتی و بانکداری اسلامی را به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

گفتار اول: کاربرد عقد استصناع در امور صنعتی

واژه B. T. O مخفف واژه Build-to-order می‌شود و به معنای ساخت بر طبق سفارش می‌باشد و سیستمی می‌باشد که بر طبق آن سازندگان به‌جای تولید و عرضه انبوه اعیان و محصولات خویش، کالاها و اعیانی را بر طبق خصوصیات و اوصاف موردعلاقه مشتریان

می‌سازد و پس از ساخت به مشتریان تسلیم می‌نماید. چنین سیستمی در حال حاضر در صنعت خودروسازی ایالات متحده به کار می‌رود به گونه‌ای که شرکت فورد و جنرال موتورز این سیستم را به کار می‌برند در صنعت کشتی‌سازی نیز سیستم B. T. O به کار می‌رود چرا که سازندگان کشتی تنها در برابر سفارش‌ها خاص و معین اقدام به ساخت کشتی می‌نمایند و از تولید و ساخت انبوه آن خودداری می‌نمایند.

استفاده از سیستم B. T. O دارای فواید و مزایایی می‌باشد که عبارت‌اند از:

الف) به کارگیری صحیح سیستم B. T. O علاوه بر جلب رضایت مشتریان، موجب کاهش

هزینه‌ها می‌گردد. توضیح اینکه سازندگان با آگاهی از خواسته‌ها و تمایلات مشتریان، سریع می‌توانند اقدام به تولید و ساخت نمایند و پس از ساخت نیز آن‌ها بلافاصله عین مصنوع را به مشتری تسلیم می‌نماید و این امر علاوه بر جلب رضایت مشتری موجب کاهش هزینه‌های حمل و انبارداری می‌گردد.

ب) سازندگان با استفاده از سیستم B. T. O به جای تولید انبوه مصنوعات، اعیان و مصنوعات موردعلاقه سفارش‌دهندگان را می‌سازند و این امر به نوبه خود منجر به صرفه جویی می‌گردد.

ج) استفاده از سیستم B. T. O میان سازندگان تولیدکنندگان یا سفارش‌دهندگان و

مصرف کنندگان ارتباط مستقیمی را ایجاد می کند که این امر علاوه بر همکاری نزدیک میان آنان، منجر به حذف دلالتان و واسطه ها و حق العمل کاران می گردد.

(د) به کارگیری روش B. T. O در واقع نوعی هدفمند کردن ساخت اعیان و کالاها می باشد چراکه برنامه ریزی برای ساخت بر طبق سیستم B.T. O علاوه بر کاهش موجودی انبار منجر به افزایش درآمد فروشندگان می گردد. (دفتر بررسی های اقتصادی ایران خودرو، ۱۳۸۲، ص ۱۹ به بعد)

روش B. T. O یا ساخت بر طبق سفارش با چالش هایی روبرو است این چالش ها عبارت اند از:

الف) به کارگیری و استفاده از روش B. T. O مستلزم تغییرات اساسی در طراحی، ساخت، توزیع و بازاریابی است که این امر علاوه بر صرف زمان طولانی، هزینه‌های سنگینی را برای سازندگان و تولیدکنندگان به همراه دارد.

ب) در بسیاری از موارد مشتریان ترجیح می‌دهند به جای دریافت اعیان سفارشی خود اعیان که در بازار موجود است را تهیه کنند. این امر ممکن است دلایل متعددی داشته باشد از جمله نداشتن وقت و زمان مناسب برای سفارش و یا عدم اهلیت به سفارش ساخت بر طبق دستور و ... باشد.

ج) به کارگیری سیستم B. T. O موجب می‌شود سازنده بر اساس سفارش و تقاضای مشتری اقدام به ساخت نماید در صورتی است که اگر تقاضای مشتریان به هر دلیل کاهش یابد سازنده با مشکل مواجه می‌گردد چراکه وی در این حالت سود و نفعی را تحصیل نمی‌کند. درحالی‌که هزینه‌های جاری سازنده از قبیل حقوق کارگران، بهای مصالح و مواد اولیه و مالیات‌ها را باید پردازد.

د) شرکت‌های تأمین‌کننده مصالح و مواد اولیه، با به کارگیری روش B. T. O مکلف‌اند که مواد و مصالح را به‌طور جداگانه به سازنده تسلیم نمایند چراکه این مواد و مصالح مختلف برای

ساخت اعیان و کالاهای مختلف و متعدد می‌باشد درحالی‌که در روش‌های سنتی سازنده مواد و مصالح را به صورت یکجا و یکدست از شرکت‌های تأمین‌کننده مواد و مصالح دریافت می‌نمود. (مکنزی، ۱۳۸۲، ص ۶۳ تا ۶۵)

سیستم B. T. O علی‌رغم داشتن چالش‌ها و مشکلات، مزایا و نقاط قوت فراوانی دارد که نمی‌توان آن‌ها را نادیده پنداشت. درواقع به کارگیری سیستم B. T. O موجب کاهش هزینه‌های تولید، صرفه‌جویی، به کارگیری مدیریت هدفمند در ساخت و تولید و جلب نظر